

Περί δουλείας τινά

Αναδρομή σ' έναν επαίσχυντο «θεσμό», πανάρχαιο και ακατάλυτο

Γράφει: Ο Μάριος Πλωρίτης

Τι συγκινητικές που είναι οι «Παγκόσμιες Ημέρες», οι αφιερωμένες σε αγαπητά είδη - Ημέρα της Μητέρας, της Γυναίκας, του Παιδιού-, σε απειλούμενα είδη -Ημέρα του Περιβάλλοντος- ή σε απειλές κατά του ανθρώπινου είδους -Ημέρα κατά των Ναρκωτικών- κλπ. Μας θυμίζουν, μια φορά τον χρόνο, τα χρέη μας και μας προσφέρουν την άνεση ν' αδιαφορούμε γι' αυτά τις υπόλοιπες 364. Ένα -δηλαδή, πολλά- άλλοθι για τη συνείδησή μας...

Τώρα, η UNESCO καθιέρωσε την 24^η Αυγούστου ως «Παγκόσμια Ημέρα κατά της Δουλείας», θεωρώντας απαρχή κατάργησης του δουλεμπορίου την 23.8.1791, όπου είχαν εξεγερθεί αποτελεσματικά οι δούλοι του Σαν Ντομίνγκο, της σημερινής Αϊτής. Ήδη, ο ΟΗΕ έχει ανακηρύξει το 2004 «Διεθνές Έτος Ανάμνησης του Αγώνα κατά της Δουλείας».

Για να τον «αναμνησθούμε», όμως, χρειάζεται πολύ γερή μνήμη, αφού ο επαίσχυντος θεσμός της δουλείας είναι τόσο παλιός, όσο και η ανθρώπινη κοινωνία και απλωμένος σ' όλους τους τόπους όπου έχει πατήσει ανθρώπου πόδι.

Το καλό παράδειγμα το δίνουν οι θρησκείες, που αποκαλούν τον άνθρωπο «δούλον του Κυρίου, του Θεού», μια και ο πρώτος είναι δημιουργία του δεύτερου και του χρωστάει τυφλή υποταγή. Αυτό δα το μαθαίνει ο καθένας μας από την κολυμπήθρα κιόλας, ακούγοντας πως «βαπτίζεται ο δούλος του Θεού...».

Αλλά, αν αυτή η δουλεία είναι «πνευματική», η δουλεία ανθρώπου σε άνθρωπο είναι «ρεαλιστικός» καρπός της κοινωνικής συγκρότησης: Για να επιβιώσει ο άνθρωπος είναι αναγκασμένος να εργάζεται (όπως τον καταράστηκε ο Θεός στην Εδέμ) και, για να ζήσει καλύτερα κι ευκολότερα, χρειάζεται τη βοήθεια κι άλλων εργατικών χεριών. Τα πιο φτηνά και τα πιο υπάκουα του τα πρόσφεραν οι δούλοι, που τους αποκτούσε είτε ως λεία πολέμου είτε αγοράζοντάς τους, και που ήταν κτήμα του, στερημένο από κάθε ελευθερία («res, πράγμα» κατά τους Ρωμαίους) και υποχρεωμένο να εργάζεται γι' αυτόν σαν καματερό ζώο.

Άλλωστε, το ρήμα που μας καταδιώκει νύχτα-μέρα, το «δουλεύω», δεν σήμαινε αρχικά «είμαι δούλος, υπηρετώ ως δούλος»; Και η «δουλειά» δεν είναι παρά ένα κατέβασμα του τόνου της «δουλείας»;

Και μη προς κακοφανισμόν των κυριών, ο πρώτος δούλος ήταν η γυναίκα. Ο «ισχυρός» άντρας κυνηγούσε και πολεμούσε, η «ανίσχυρη» γυναίκα φρόντιζε τα του οίκου και του αγρού, και παιδοποιούσε. Κι όταν «εφευρέθηκε» η δουλεία, ο καταμερισμός έγινε τέλειος: οι άντρες διαφέντευαν τη φυλή, οι γυναίκες τη διαιώνιζαν, οι δούλοι την υπηρετούσαν...

Η δουλοκτησία, λοιπόν, στάθηκε βασικός και «αναγκαίος» θεσμός σ' όλες τις κοινωνίες Ανατολής και Δύσης, αφού έδινε στους ελεύθερους πολίτες όχι μόνο άφθονα και φθηνά αγαθά, αλλά και τον ελεύθερο χρόνο να πολιτεύονται, να στοχάζονται, να «δημιουργούν». Γι' αυτό χαρακτηρίστηκε «στοιχείο προόδου», αφού βοηθούσε στην πνευματική, οικονομική κ.λπ. ανάπτυξη της κοινωνίας!..

Οι Έλληνες, μάλιστα, προσπάθησαν να δικαιολογήσουν και θεωρητικά την ύπαρξη της δουλείας, με προεξάρχοντα -δυστυχώς- τον Αριστοτέλη που (σε μίαν απ' τις ελάχιστες μελανές σελίδες του) υποστηρίζει πως «από τη φύση υπάρχουν ελεύθεροι άνθρωποι και δούλοι, πράγμα συμφέρον για τους τελευταίους και δίκαιο μαζί» (Άποψη εξόφθαλμα ανεδαφική, αφού ένας άνθρωπος γεννημένος ελεύθερος, αν πιανόταν αιχμάλωτος σε πόλεμο, μετατρέποταν σε δούλο του νικητή του. Όχι η φύση, λοιπόν, αλλά η βία καθόριζε τη θέση του). Προσθέτει, ωστόσο, ο Σταγίριτης πως «αν υπήρχαν μηχανές που θα μπορούσαν να εκτελούν αυτόματα τις εργασίες, τότε δεν θα χρειαζόνταν οι δούλοι»¹. Την ιδέα του την έκανε πράξη και υπερπράξη η τεχνολογία με τις καταπληκτικές εφευρέσεις της -και με αποτέλεσμα να γίνει ο άνθρωπος δούλος των μηχανών!

Αντίθετα, με τον Αριστοτέλη, άλλοι διανοητές, ποιητές κ.λπ. δεν έκαναν διάκριση ελεύθερων και δούλων, διακηρύσσοντας πως «μια είναι των ανθρώπων η γενιά» (Σοφοκλής, Ευριπίδης), πως «κανέναν η φύση δεν έπλασε δούλο» (Αλκιδάμας)². Αλλά οι «τολμηρές» απόψεις τους δεν βρήκαν πρακτική απήχηση σε μια κοινωνία που ψωμιζόταν από τη δουλοκτησία.

Η μεταχείριση των δούλων απ' τους κυρίους τους δεν ήταν, φυσικά, βελούδινη. Ιδιαίτερα σκληροί απέναντί τους ήταν οι Σπαρτιάτες, προκαλώντας ξεσηκωμούς των «ειλώτων» τους. Πολύ σοβαρότερες, όμως, ήταν οι εξεγέρσεις δούλων στη ρωμαϊκή επικράτεια, με γνωστότερη και απειλητικότερη την επανάσταση του μονομάχου Σπάρτακου και των οπαδών του, που το ρωμαϊκό κράτος χρειάστηκε τρία χρόνια για να την καταβάλει.

Αντίθετα, οι Αθηναίοι φέρονταν μ' επιείκεια στους δούλους τους -τόσο που ο Πλάτων κατηγορεί τις δημοκρατούμενες πολιτείες επειδή, εκεί, «οι δούλοι απολάμβαναν όχι

¹ Πολιτικά, Α, 2, 1, 1253 β, 34 και 1255 α, Ι.

μικρότερη ελευθερία από εκείνους που τους είχαν αγοράσει», πράγμα που θεωρεί σαν «την πιο ανυπόφορη κατάχρηση της ελευθερίας»³!

Ο Χριστιανισμός μπορεί να δέχτηκε και δούλους ως πιστούς του, αλλά ούτε καταδίκασε τη δουλεία ούτε προσπάθησε να την καταργήσει, ακόμα κι όταν έγινε επίσημη θρησκεία δυτικών και ανατολικών κρατών. Αντίθετα, ο απόστολος Παύλος συμβουλεύει τους δούλους «να τιμούν τους κυρίους τους» (ακόμα κι όταν είναι σκληροί κι άδικοι) και να τους υπακούνε «μετά φόβου και τρόμου» όπως τον Χριστό⁴...

Οχυρωμένη πίσω απ' αυτές τις συστάσεις, η δουλεία εξακολούθησε να βασιλεύει και να πλουτίζει τους εμπόρους της.

Καινούργιαν, όμως, και τεράστιαν άνθιση γνώρισε το δουλεμπόριο από τον 17^ο αιώνα, όταν ο John Hawkins -που ήταν και Sir και ναύαρχος της Ελισάβετ, παρακαλώ- εγκαινίασε (1542) την αρπαγή και μεταφορά μαύρων της Δυτικής Αφρικής στην Αμερική, που διψούσε για εργατικά χέρια, μια και οι άποικοι είχαν εξοντώσει τους ιθαγενείς Ινδιάνους. Πασίγνωστη είναι η συνέχεια -που έφτασε ως τον εμφύλιο πόλεμο Βορείων και Νοτίων των ΗΠΑ, την Κου Κλουξ Κλαν και τους ρατσισμούς που τελειωμό δεν έχουν...

Τώρα, οι διεθνείς Οργανισμοί τιμούν τον αγώνα κατά της δουλείας. Αλλά ποιας δουλείας; Μπορεί να εξαφανίστηκαν τα επίσημα δουλεμπόρια και τα σκλαβοπάζαρα, όμως η ίδια η UNESCO παραδέχεται πως «εκατομμύρια άντρες, γυναίκες και παιδιά σ' όλο τον κόσμο είναι θύματα της σύγχρονης δουλείας, που έχει πάρει διαφορετική μορφή, αλλά δεν παύει να είναι δουλεία».

Τω όντι, πόσες μυριάδες μυριάδων άνθρωποι δεν υποχρεώνονται να «δουλεύουν» (με την αρχαία σημασία της λέξης) κάτω από φρικώδεις συνθήκες, αντικείμενα αναίσχυντης εκμετάλλευσης απ' τους αφέντες τους, που τώρα ακούνε στο ευγενές όνομα «εργοδότες»;

Η χειρότερη δουλεία, όμως, είναι αυτή που δεν έχει το όνομα αλλά έχει όλη τη χάρη της: η καθημερινή και ισόβια δουλεία του κάθε πολίτη στο κράτος -σ' αυτόν τον καταχθόνιο συνδυασμό ανθρωποφαγίας, καταλήστευσης, καταπίεσης, σαδισμού... σ' αυτό που ο Νίτσε ονόμαζε «το πιο παγερό απ' όλα τα παγερά τέρατα, (που) επίσης παγερά ψεύδεται. Και τα ψέματα αυτά έρχονται από το στόμα του: «Εγώ το Κράτος, είμαι ο λαός»⁵...

Δημοσιευμένο στο Βήμα της 05-09-2004 , σ. Β 45.

² Βλ. συνοπτικά το άρθρο μου «Φιλοξενία και Κοσμοπολιτισμός» (08-08-2004).

³ Πολιτεία, Η, 563 β.

⁴ Α' προς Κορινθίους, Ζ', 21. Προς Εφεσίους, ΣΤ', 5. Α' προς Τιμόθεον, ΣΤ', Ι και αλλού.

⁵ Τάδε έφη Ζαρατούστρα (1882-4). Μετάφρ. Α. Δικταίου, εκδ. Π. Χαλφάκη, 1958, σ. 42.